

بررسی وضعیت اخلاق اجتماعی در میان شهروندان کرمان

محمد میرزائی ملکیان^۱، زهره توکلی^۲

تاریخ دریافت ۹۷/۰۹/۱۵، تاریخ پذیرش ۹۸/۰۴/۱۵

چکیده

مجموعه مطالعات انجام شده در حوزه اخلاق اجتماعی، حکایت از وجود مسأله پیرامون این حوزه در جامعه ایرانی دارد. اکثر اندیشمندان اجتماعی با وجود دیدگاه‌های سیاسی مختلف، در این گزاره که مبانی اخلاق اجتماعی در جامعه متزلزل شده، اشتراک نظر دارند. این تحقیق با هدف بررسی سطح اخلاق اجتماعی در میان شهروندان کرمانی به روش پیمایشی و نمونه‌ای با حجم ۳۸۴ نفر افراد بالای ۱۸ سال انجام شده است. نتیجه بررسی شاخص‌های اخلاق اجتماعی، حاکی از آن است که از مجموع نمره ۵، میانگین شاخص‌های تعهد اجتماعی (۴/۵۱)، مسئولیت‌پذیری اجتماعی (۴/۴۳) و نوع دوستی (۴/۰۷) نسبت به سایر شاخص‌ها در وضعیت مناسب‌تری قرار دارد. میانگین شاخص‌های قانون‌گرایی (۳/۸۲)، اعتماد اجتماعی (۳/۶۷)، عام‌گرایی (۳/۶۲) و مدارای اجتماعی (۳/۲۳) به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار دارند. نتایج تفکیکی اعتماد اجتماعی نشانگر آن است که سطح اعتماد تعمیم یافته (۳/۳۸) پایین‌تر است. در زمینه اعتماد نهادی، میانگین بیشترین اعتماد مربوط به معلمان (۳/۵۷) و کمترین مربوط به شهرداری (۲/۷۴) می‌باشد. از نظر نوع دوستی، میانگین نوع دوستی عادی ۴/۵۹ و نوع دوستی اضطراری ۳/۴۷ می‌باشد. نتایج نشان می‌دهد که بیشترین تعهد به خانواده (میانگین ۴/۵۰) و کمترین پای‌بندی به جامعه کل (میانگین ۳/۹۲) وجود دارد. یعنی تعهد اجتماعی در بین شهروندان کرمانی

۱. پژوهشگر و مدرس دانشگاه، دکترای تخصصی جامعه‌شناسی (نویسنده مسئول)

malekiyan2711@yahoo.com

۲. پژوهشگر صدا و سیما استان مرکزی، کارشناس ارشد علوم ارتباطات اجتماعی

tavakolizohreh@yahoo.com

تعمیم یافته نیست. در مجموع سطح بعضی از شاخص در حد متوسط و بعضاً رو به پایین است. در هیچکدام از شاخص‌های فوق، تفاوت معناداری بین زنان و مردان وجود ندارد. توسعه جامعه در گرو ارتقاء سطح این شاخصها می باشد.

واژگان کلیدی: اخلاق اجتماعی، اعتماد اجتماعی، تعهد اجتماعی، مسئولیت پذیری اجتماعی، نوع دوستی، عام گرایی.

مقدمه و طرح مساله

به نظر می‌رسد که اندیشمندان علوم اجتماعی با وجود دیدگاه‌های مختلف، در این گزاره که مبانی اخلاق اجتماعی در جامعه‌ی ما متزلزل شده، اشتراک نظر دارند. طرح این مبحث با عناوینی همچون سقوط اخلاقی جامعه (رشاد: ۱۳۹۴)، تنزل اخلاق در جامعه (داوری اردکانی، ۱۳۹۵)، بی بنیاد شدن اخلاق (عبدالکریمی، ۱۳۹۴)، سربریدن اخلاق (پیران، ۱۳۹۵)، انحلال اخلاق (تاجیک، ۱۳۹۸) و ... از مساله‌دار شدن اخلاق اجتماعی در جامعه ما حکایت می‌کند. هر چند درباره علل و راهبردهای تعدیل آن، و نحوه مداخله نهادهای عمومی، سیاسی و حاکمیتی برای بهبود وضعیت اخلاق اجتماعی، اتفاق نظر وجود ندارد.

به لحاظ تجربی نیز مجموعه مطالعات انجام شده در حوزه اخلاق اجتماعی، حکایت از وجود مسأله در این حوزه در جامعه ایرانی دارد. در زمینه شاخصهای اخلاق اجتماعی، داده‌های طرح ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۸۲)، دلالت بر بی‌اعتمادی مردم نسبت به یکدیگر است. شاخصهای مربوط به قانون گرایی و امید به آینده نیز وضعیت مطلوبی را نشان نمی‌دهند. بیشتر ایرانیان چنین می‌اندیشند که تلاش و جدیت، گذشت و امانت‌داری، انصاف و خیرخواهی، صداقت و پایبندی به قول و قرار در میان ایرانیان تا حدود زیادی رنگ باخته و دورویی و تظاهر، تقلب و کلاهبرداری، تملق و چاپلوسی، پارتی‌بازی و زایل کردن حق دیگران افزایش یافته است (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۲).

در زمینه اعتماد اجتماعی بعنوان یکی از شاخص‌های اخلاق اجتماعی، طبق نظرسنجی مؤسسه لگاتوم در فاصله سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۲ فقط ۱۰/۶ درصد از پاسخگویان ایرانی گفته‌اند که بیشتر مردم قابل اعتمادند. در آخرین رده بندی مؤسسه لگاتوم وضعیت اعتماد اجتماعی ایران در رتبه ۱۳۰ جهان قرار دارد (طرزی و یوسف بیگی، ۱۳۹۴: ۱۷). در مجموع سطح اعتماد در لایه‌های گوناگون از اعتماد بین فردی، تا اعتماد عمومی و نهادی با مشکل مواجه شده است. پژوهش‌های صورت گرفته در ایران نیز تا حدودی داده‌های مربوط به اعتماد را تایید می‌کنند (رفیع پور، ۱۳۷۸؛ شارع پور، ۱۳۸۵؛ محسنی تبریزی و دیگران، ۱۳۹۰). در پیمایش ملی

فرهنگ سیاسی مردم ایران (ایسپا، ۱۳۸۴: ۲۵۵) ۷۵/۴ درصد از پاسخگویان دارای اعتماد کم و خیلی کم به دیگران بوده و ۱۶/۳ درصد نیز اعتماد اجتماعی متوسطی به سایرین داشته‌اند. از سوی دیگر، مسئولان و سیاست‌گذاران فرهنگی و اجتماعی نیز دائماً از "بحران اخلاق" در جامعه سخن می‌گویند. بنابراین به نظر می‌رسد که مساله تضعیف اخلاق اجتماعی، بعنوان چالشی عمده در حوزه فرهنگ عمومی جامعه ایرانی است.

استان کرمان به عنوان پهناورترین استان کشور، هر چند دارای قابلیت‌های اقتصادی - اجتماعی زیادی است، ولیکن به دلیل موقعیت جغرافیایی، وجود شبکه‌های قاچاق مواد مخدر و مشاغل کاذب، فقدان فرصت‌های شغلی مناسب و بیکاری فزاینده، توزیع نامناسب فرصت‌های آموزشی، بهداشت و تغذیه ضعیف سبب شده که استان کرمان یکی از محرومترین مناطق کشور با بالاترین میزان‌های فقر و نابرابری در کشور را دارا باشد. «مواد مخدر» و «مهاجران افغانستانی» دو مسئله عمده اجتماعی - فرهنگی استان کرمان است که مسائل اجتماعی ثانویه دیگری همچون طلاق، جرم، خودکشی و افسردگی را به همراه دارند. علاوه بر این توسعه نامتوازن استانی نیز سبب تشدید مسائل اجتماعی - فرهنگی در جنوب استان کرمان شده است. همچنین خشکسالی‌های پی در پی در کرمان سبب مهاجرت از مناطق مختلف استان به شهر کرمان شده است. مهاجرتی که خود را به شکل حاشیه نشینی در شهر کرمان نشان می‌دهد و بستری مناسب برای گسترش انواع آسیب‌های اجتماعی شده است. در چنین شرایطی، بنیان‌های اخلاق اجتماعی نیز تحت تاثیر قرار خواهد گرفت که ضروری است مورد بررسی قرار گیرد. با این توصیف، مساله محوری این تحقیق، بررسی و شناخت سطح اخلاق اجتماعی (مشمول بر شاخص‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی، عام‌گرایی، تعهد اجتماعی، اعتماد اجتماعی، نوع دوستی، مدارای اجتماعی و قانون‌گرایی) در میان شهروندان کرمان می‌باشد^۱.

پیشینه تجربی پژوهش

در حوزه تجربی، مباحث مربوط به ابعاد و شاخص‌های اخلاق اجتماعی (مثل اطاعت از قانون، اعتماد اجتماعی، نوع دوستی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و...) محور پژوهش‌های اجتماعی بوده است. پژوهش‌های انجام شده در ایران، حاکی از افت برخی ارزش‌های اخلاقی از نگاه خود مردم

۱. در این پژوهش علاوه بر شاخص‌های فوق، ۱۲ شاخص دیگر شامل همدلی، گذشت و بخشش، انصاف، امر به معروف، انتقادپذیری، احترام به حقوق دیگران، همیاری و کمک به دیگران، راستگویی و صداقت، وفای به عهد و پیمان، امانتداری، چاپلوسی و تملق و غیبت نیز به‌عنوان شاخص‌های اخلاق اجتماعی مورد سنجش قرار گرفته‌اند که جهت کاهش حجم مقاله، از مطرح کردن آنها صرف‌نظر گردیده است.

می‌باشد. به عنوان نمونه، پژوهشی که از سوی شورای اجتماعی کشور تحت عنوان «پیمایش ملی سرمایه اجتماعی» انجام شده است، پنداشت مردم در مواردی چون «صداقت»، «امانتداری» و «درستکاری» طی دو پیمایش سال‌های ۸۴ و ۹۳ را با افت و فرسایش زیادی نشان می‌دهد و مدعی است که سرمایه اجتماعی طی این ۱۰ سال به شدت افت کرده است. لذا به نظر می‌رسد افت برخی اخلاقیات در جامعه ایرانی جدی است.

داده‌های طرح *ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۸۲)*، نشانگر وضعیت نامطلوب شاخص‌های اخلاق اجتماعی بوده است. بیش از نیمی از مردم رواج صفت‌های گذشت، انصاف، راست‌گویی و پای‌بندی به قول و قرار را در جامعه کم دانسته‌اند و بیش از ۷۰ درصد رواج صفت‌های دورویی و تظاهر، تقلب و کلاه‌برداری، و تملق و چاپلوسی را زیاد ارزیابی کرده‌اند. بیش از ۸۷ درصد عقیده داشته‌اند در پنج سال آینده رواج صفات بد اخلاقی مثل دورویی، تظاهر، تقلب و کلاه‌برداری بین مردم بیش‌تر خواهد شد و حدود ۷۲ درصد معتقد بوده‌اند صفات خوب اخلاقی مثل صداقت، راست‌گویی، گذشت و امانت‌داری میان مردم کاهش می‌یابد.

بر اساس نتایج *نظرسنجی مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران وابسته به جهاد دانشگاهی (۱۳۹۳)* از شهروندان تهرانی در خصوص وضعیت شاخص‌های اخلاق اجتماعی در شهر تهران، اکثر شهروندان نسبت به آینده کشور، مشکلات مردم و جریان‌ات و اتفاقات جامعه بی‌تفاوت نیستند. در حالی که میزان بی‌تفاوتی در بین جوانان بیشتر از سایر افراد جامعه است. تحلیل نتایج نظرسنجی نشان می‌دهد شهروندان به مراتب نسبت به حلقه نزدیکان خود تعهد بیشتر دارند و برای کمک به اطرافیان خود آمادگی به مراتب بیشتری دارند، به عبارت دیگر می‌توان گفت تعهد مردم و دگردوستی آنان چندان تعمیم یافته نیست. یافته‌های تحقیق این ایده را که جامعه ایران هنوز به لحاظ روابط و تعلقات اجتماعی در وضعیت سنتی به سر می‌برد را تقویت می‌کند.

اغلب نظرسنجی‌ها و تحقیقاتی که به سنجش میزان قانون‌گرایی بین ایرانیان پرداخته‌اند، به این نتیجه رسیدند که معمولاً در ایران تمایل زیادی به رعایت قانون در جامعه دیده نمی‌شود (محسنی، ۱۳۷۹؛ آزاد ارمکی، ۱۳۷۹؛ نظرسنجی صدا و سیما، ۱۳۷۴، الف، ۱۳۷۷، ۱۳۷۴ ب؛ علیخواه، ۱۳۸۴، به نقل از رضایی، ۱۳۸۴). این اطلاعات نشان دهنده وجود مسئله قانون‌گریزی و انواع آن در جامعه است که تهدید کننده نظم اجتماعی می‌باشد.

بر اساس نتایج تحقیق مهدوی و جوشقانی (۱۳۹۲) با عنوان *نگاهی جامعه‌شناختی به عوامل اجتماعی موثر بر اخلاق شهروندی جوانان کاشان*، نمرات میانگین مولفه‌های اخلاق شهروندی عبارتند از: عام‌گرایی ۱۶، نوع دوستی ۱۵/۱۴، برابری خواهی ۱۴/۴۳، پذیرش گفتمان و نفی خشونت ۱۱/۹۴، مسئولیت‌پذیری ۱۱/۲۱، همکاری و مشارکت ۱۰/۶۷، احترام به

قانون ۱۰/۴۴. میانگین‌های فوق بیانگر نسبت متوسط و رو به پایین اخلاق شهروندی در بین جوانان شهر کاشان است.

در پیمایش سال ۲۰۰۵ ارزشهای جهانی سؤالی در خصوص «احترام به حقوق فردی انسان» پرسیده شده است که فقط ۴/۶ درصد پاسخگویان ایرانی معتقد بودند که به اندازه زیاد در کشورشان به حقوق فردی انسان احترام گذاشته می‌شود. در رتبه بندی، از بین ۵۱ کشور مورد بررسی ایران در رتبه ۴۱ قرار دارد.

در جدیدترین مطالعه‌ای که در سال‌های ۲۰۱۰، ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ توسط مؤسسه لگاتوم در بین کشورهای دنیا صورت گرفته است وضعیت دگردوستی در ایران امیدوارکننده به نظر می‌رسد. در این مطالعه ذیل مفهوم سرمایه اجتماعی، چند سؤال مربوط به دگردوستی نیز گنجانده شده است. طبق این مطالعه در پاسخ به سؤال «آیا شما در یک سال گذشته پولی را صرف امور خیریه کرده‌اید؟»، ۵۱ درصد در سال ۲۰۱۲ پاسخ مثبت داده‌اند که از این نظر ایران در رتبه بندی جهانی در رده ۲۲ قرار گرفته است. همچنین در پاسخ به سؤال «آیا شما در یک ماه گذشته به یک شخص غریبه کمک کرده‌اید»، ۷۰/۲ درصد در سال ۲۰۱۲ پاسخ مثبت داده‌اند که از این نظر ایران در رتبه بندی جهانی در رده ۴ قرار دارد.

نتایج بسیاری از مطالعات اخیر در سطح کشور، حاکی از کاهش سطح نسبی متغیر اعتماد اجتماعی در نزد اقشار مختلف و سوگیری عاطفی و خاص‌گرا در روابط کنشگران در تمام سطوح دارد (چلبی، ۱۳۷۵، ۷۷). به‌طور کلی پژوهش‌های انجام شده، اعتماد در سطح فردی، بنیادی، بین شخصی و گروهی را در حد بالا و اعتماد در سطوح سیاسی، نهادی و یا عام را در حد متوسط و پایین‌تر از آن و یا به عبارتی در حال فرسایش ارزیابی نموده‌اند. به‌عنوان جمع بندی، نکته قابل توجهی که از تلفیق نتایج تحقیقات مختلف در حوزه اخلاق اجتماعی در جامعه ایرانی حاصل می‌شود این است که میانگین بعضی از شاخص‌های اخلاق اجتماعی در جامعه ما تنزل نسبی پیدا کرده است. طرح مباحثی همچون افول سرمایه اجتماعی، کاهش اعتماد اجتماعی، تمایل به قانون‌گریزی و امثالهم در تحقیقات گذشته، حکایت از مساله دار شدن اخلاق اجتماعی در جامعه ما دارد.

ملاحظات نظری

اخلاق اجتماعی به مثابه یکی از دغدغه‌های اصلی جامعه بشری، همواره مورد توجه متفکران و صاحب نظران جوامع بوده و آن گونه که تجربه نشان داده، انسان در هیچ دوره‌ای - حتی در ادوار اخیر که ظاهراً پیشرفتهای فراوانی حاصل شده - بی‌نیاز از اخلاق اجتماعی نبوده است (داوودی، ۱۳۸۵، ۵۴).

جامعه‌شناسان در رابطه با اخلاق، در حوزه‌های مختلف نگرانی‌های مشابه و متداولی را بیان کرده‌اند، اما مفهوم اخلاق در حوزه مورد بحث خود را به خوبی درک نکرده و این مسئله همواره باعث کج فهمی بوده است. به نظر می‌رسد در رابطه با صفت «اخلاق» در تحقیقات علمی دو تعریف متداول بوده است: ۱. صفتی که به رفتار یا شخصیت انسان به مثابه اعمال خوب یا بد ارجاع می‌دهد. یا تمایز میان درست و نادرست یا خوبی و بدی، که باکنش‌ها و امیال انسانی در ارتباط است و یا ویژگی‌های شخصیتی که انسان در برابر آن مسئول است و ۲. خوبی‌ها و فضائلی که با استانداردهای اخلاقی تطابق دارد (Oxford English Dictionary به نقل از سراج زاده و رحیمی، ۱۳۹۴: ۶۰-۵۹).

تفاوت دیدگاه در این باره امری طبیعی است، اما جامعه‌شناسان تاریخی و فرهنگی بیشتر به تعریف اول گرایش دارند، آنها بیشتر به تغییرات سریع اجتماعی در فهم ارزش‌ها و حقایق توجه دارند (Baker, 2005; Calhoun, 1991; Inglehart & Baker, 2000; Lamont, 1996; Rawls, 1978). در حالی که روان‌شناسان بیشتر تعریف دوم را می‌پسندند و اخلاق را مترادف با «انسان دوستی» یا «جامعه‌پسندی» در نظر می‌گیرند (Stets & Carter, 2006; Simpson & Willer, 2008, Piliavin & Charng, 1990 به نقل از سراج‌زاده و رحیمی، ۱۳۹۴: ۶۰).

زوال اخلاق در پی گسترش مدرنیته، محور اصلی بحث‌های جامعه‌شناسان متقدم و متاخر بوده است. می‌توان کل جامعه‌شناسی دورکیم را تلاش برای پاسخی به بحران اخلاقی ناشی از زوال نهادهای اجتماعی قدیم و فقدان نهادهای جایگزین دانست. دورکیم اخلاق را اساس همبستگی اجتماعی می‌داند و معتقد است که اخلاق اجتماعی باید طی فرایند اجتماعی شدن در افراد درونی گردد. تالکوت پارسنز نیز مهمترین عامل دوام نظم و همبستگی جامعه را در انتقال اخلاق و نهادی شدن آن می‌داند.

در دوره معاصر پیرامون مؤلفه‌های اخلاق اجتماعی نظریه پردازی‌های مختلفی صورت گرفته است. زتومکا با ملازم دانستن اعتماد اجتماعی با جامعه اخلاقی معتقد است اجتماع اخلاقی بیشتر با احساس تعلق، اعتماد، احساس مسئولیت و تعهد نسبت به دیگری که با آنها دارای ارزش‌ها، منافع و اهداف مشترک است، سر و کار دارد. یک اجتماع اخلاقی روابط افراد با یکدیگر را به شکل «ما» تعریف می‌کند. مقوله‌ی ما در قالب سه الزام اخلاقی یعنی اعتماد، وفاداری و تشریک مساعی با دیگران جلوه می‌کند (زتومکا، ۱۳۸۶، صص ۲۰۱-۲۰۴).

برخی نظریه پردازان در تبیین رفتارهای ناعدوستانه به نقش هنجارهای اجتماعی اشاره می‌کنند و معتقدند، رفتارهای ناعدوستانه، ریشه در میزان درونی سازی هنجارهای تقابلی،

انصاف و مسئولیت اجتماعی دارد (مایرز، ۱۹۹۰: ۴۵۲). مسئولیت پذیری اجتماعی پیامدهای اجتماعی و فرهنگی زیادی دارد که یکی از مهم ترین آنها دیگرخواهی در روابط اجتماعی است (سروش، ۱۳۹۱، صص ۲-۳).

از دیدگاه نظریه انتخاب عقلانی، افرادی که دارای انتخاب های عقلانی هستند، زمانی دست به قانون گریزی می‌زنند که سود خالص مورد انتظاری که از این فعالیت به دست می‌آید، بیشتر از آستانه اخلاقی^۱ باشد (لدرمن^۲ و دیگران، ۱۹۹۹). بنابراین زمانی که سرمایه اجتماعی در جامعه‌ای زیاد باشد، افراد کمتر دست به قانون‌گریزی می‌زنند؛ زیرا با انجام این کار شبکه روابط خود را از دست می‌دهند و از طرف جامعه و اطرافیان طرد می‌شوند (لیتل، ۱۳۸۱). آنچه که در زبان جامعه شناسی به عنوان اخلاق اجتماعی شناخته می‌شود و بیشتر مبتنی بر مباحث روان‌شناسی می‌باشد، همان چیزی است که تحت عنوان جامعه‌پذیری (Socialization) در فرآیند درونی شدن عقاید، ارزش‌ها و هنجارها و یگانگی فرد با فرهنگ و جامعه از آن بحث می‌شود و به طور خلاصه در بحث از فرهنگ، اخلاق اجتماعی به عنوان ارزش‌ها و قواعد رفتار در جامعه، موضوع بررسی قرار می‌گیرد (رجب زاده، ۱۳۷۶، ۶۴).

روش شناسی پژوهش

جامعه آماری پژوهش شامل تمامی افراد بالای ۱۵ تا ۶۴ سال شهر کرمان است که بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، از مجموع کل ۷۳۸۷۲۴ نفری جمعیت شهر کرمان، حجم جامعه آماری ۴۷۳۰۰۶ نفر است.

برای برآورد حجم نمونه آماری از فرمول نمونه‌گیری کوکران استفاده شده است. با توجه به عدم اطلاع از واریانس جامعه آماری مورد نظر یک پیش آزمون انجام شد تا میزان پراکندگی در این جامعه به دست آید. به دلیل متفاوت بودن جامعه آماری در تحقیق‌های مختلف، لزوم انجام پیش آزمون ضروری به نظر می‌رسد. تعداد ۳۲ پرسشنامه از جامعه آماری مورد نظر پر شد و مقدار پراکندگی (واریانس) جامعه ۰/۱۷ به دست آمد. با توجه به پراکندگی به دست آمده و استفاده از فرمول کوکران تعداد نمونه ۳۹۵ نفر به دست آمد. جهت کفایت نمونه، تعداد آن را از ۴۰۰ نفر در نظر گرفتیم. در نهایت پس از گردآوری اطلاعات و تکمیل پرسشنامه‌ها، تعداد ۳۸۴ پرسشنامه قابل استفاده و مورد تحلیل قرار گرفته است.

1. moral threshold

2. Lederman

شیوه نمونه‌گیری، از نوع خوشه‌ای چند مرحله‌ای است. ابتدا مناطق و حوزه‌های مختلف شهر کرمان، براساس جمعیت تقریبی به ۵ منطقه (شمال، شرق، غرب، جنوب غربی و جنوب شرقی) شامل ۳۰۱ حوزه تقسیم‌بندی و برخی از حوزه‌ها که در حواشی شهر و دارای مراکز صنعتی و یا مخروبه بودند (شامل ۶ حوزه) حذف و در نهایت ۲۹۵ حوزه باقی ماند. سپس با روش نمونه‌گیری سیستماتیک، چهل و دو حوزه انتخاب و با نمونه‌گیری تصادفی در هر حوزه دو بلوک و در هر بلوک پنج خانوار به عنوان نمونه در نظر گرفته شد.

روش گردآوری اطلاعات، پیمایشی است. برای محاسبه پایایی مقیاس از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. نتایج محاسبه ضریب آلفای شاخص‌های مورد نظر طبق جدول ذیل می باشد.

جدول شماره ۱: محاسبه پایایی شاخص‌های اخلاق اجتماعی

ضریب آلفا	شاخص‌های اخلاق اجتماعی
.۸۸۳	عام‌گرایی
.۸۹۴	مسئولیت‌پذیری اجتماعی
.۸۷۰	تعهد اجتماعی
.۷۳۳	اعتماد اجتماعی
.۷۴۵	نوع دوستی
.۸۳۴	مدارای اجتماعی
.۷۵۵	قانون‌گرایی

برای تعیین اعتبار یا روایی ابزار از اعتبار صوری استفاده شد. بدین منظور، پرسشنامه بعد از طراحی در اختیار اساتید و کارشناسان قرار گرفت و بعد از گردآوری نظرات آنها به عنوان داور، پرسشنامه نهایی تنظیم گردید. بر اساس هدف مطالعه ابتدا توصیف یافته‌ها صورت پذیرفت و سپس برای بررسی تفاوت میانگین در بین پاسخگویان بر اساس جنس از آزمون تفاوت میانگین‌ها استفاده شده است.

تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرها

اخلاق اجتماعی

در این مقاله مراد از اخلاق اجتماعی آن دسته از گفتارها و رفتارهایی است که از حالت نفسانی برخاسته و در عرصه اجتماعی به منصف ظهور برسد (محسنی، ۱۳۷۹: ۸۸).

در این مقاله از ۷ شاخص شامل؛ مسئولیت‌پذیری اجتماعی، عام‌گرایی، تعهد اجتماعی، اعتماد اجتماعی، نوع دوستی، مدارای اجتماعی و قانون‌گرایی برای سنجش سطح اخلاق اجتماعی استفاده شده است.

نوع دوستی

نوع دوستی بیانگر رفتاری است که هدف آن نفع‌رسانی به دیگران است (سایمونز، ۱۹۹۱). در پژوهش حاضر، نوع دوستی به معنای تمایل به کمک‌رسانی و خدمت به دیگران به کار رفته و با توجه به اینکه می‌تواند گستره‌ای از رفتارها را در بر گیرد، از دو بعد اضطراری (کمک‌رسانی‌هایی که مستلزم خطرپذیری است) و عادی (کمک‌رسانی‌هایی که مستلزم خطرپذیری نیست) برای سنجش آن گویه‌های ذیل در قالب طیف لیکرت استفاده شده است.

جدول شماره ۲: ابعاد و شاخص‌های نوع دوستی

ابعاد	گویه‌ها	جهت گویه
نوع دوستی عادی	اگر ببینم نابینایی می‌خواهد از خیابان بگذرد راهنمایی‌اش می‌کنم.	+
	اگر کسی آدرس یا مسیری از من بپرسد به طور دقیق راهنمایی‌اش می‌کنم.	+
	اگر در صف باشم و ببینم کسی خیلی عجله دارد جایم را به او می‌دهم.	+
نوع دوستی اضطراری	حاضرم به خاطر دیگران کلیه ام را اهداء کنم.	+
	اگر صحنه تصادفی ببینم که افرادی مصدوم شده‌اند بالای سرشان می‌روم.	+
	حاضرم به خاطر نیازمندان خون اهداء کنم.	+
	حاضرم در یک مرکز نگهداری سالمندان داوطلبانه خدمت کنم.	+

مسئولیت‌پذیری اجتماعی

منظور از مسئولیت‌پذیری اجتماعی، الزام و تعهد درونی نسبت به دیگران است و جهت سنجش آن از دو بعد تمایل به پذیرش پیامدهای رفتار و احساس وظیفه نسبت به دیگران در قالب طیف لیکرت استفاده شده است.

جدول شماره ۳: ابعاد و شاخص‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی

ابعاد	گویه‌ها	جهت گویه
احساس وظیفه نسبت به دیگران	همیشه در جهت بهبود محیط اطرافم فعالیت می‌کنم.	+
	هیچ‌گاه گناه خودم را گردن دیگران نمی‌اندازم.	+
تمایل به پذیرش پیامدهای رفتار	از اعتراف به خطا یا گناه نمی‌ترسم.	+
	اگر کار خطایی انجام دهم عذرخواهی می‌کنم.	+

اعتماد اجتماعی

اعتماد اجتماعی را می توان «انتظارات و تعهدات اکتسابی و تایید شده به لحاظ اجتماعی دانست که افراد نسبت به یکدیگر و نسبت به نهادها و سازمان های (دولتی و غیر دولتی) مربوط به زندگی اجتماعی شان دارند» (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۰، ۹۹). اعتماد بین شخصی، اعتماد نهادی و اعتماد تعمیم یافته، ابعاد تشکیل دهنده اعتماد اجتماعی می باشند. اعتماد بین شخصی، اعتماد میان افراد می باشد و به عبارتی اعتمادی است که شعاع آن به رابطه خانوادگی، خویشاوندی و همسایگی محدود می شود. اعتماد نهادی شامل اعتماد افراد به نهادها و سازمان های رسمی و غیر رسمی و اعتماد تعمیم یافته نیز اعتماد افراد به دیگرانی است که فراتر از مرزهای قومی، منطقه ای و حتی ملی می باشند.

برای سنجش اعتماد بین شخصی ۳ گویه، اعتماد نهادی ۶ گویه (شامل اعتماد به اقشار (پزشکان، معلمان، نمایندگان مجلس، قضات) و سازمان ها (نیروی انتظامی و شهرداری)) و اعتماد تعمیم یافته از ۷ گویه در قالب طیف لیکرت استفاده شده است.

جدول شماره ۴: ابعاد و شاخص های اعتماد اجتماعی

ابعاد	گویه ها	جهت گویه
اعتماد بین شخصی	حاضر به خویشاوندانم پول قرض دهم.	+
	معمولاً به تعهد یا قول شفاهی دوستانم اعتماد دارم.	+
	در مواقع سختی می توان روی کمک همسایگان حساب کرد.	+
اعتماد نهادی	پزشکان با صداقت و درستکاری عمل می کنند.	+
	نیروی انتظامی به ثروت و مقام افراد کاری ندارد و با همه یکسان برخورد می کند.	+
	معمولاً قضات به مقام و ثروت افراد توجهی ندارند و برخوردشان با همه یکسان است.	+
	نمایندگان مجلس سعی می کند برای مردم کار کنند نه برای خود.	+
	شهرداری به اندازه مالیاتی که از ما می گیرد، خدمات لازم را در شهر ارائه نمی کند.	-
	معلمان نهایت تلاش خود را برای آموزش و تربیت دانش آموزان به کار می برند.	+
اعتماد تعمیم یافته	اکثر مردم در معامله با دیگران درستکار و بی شيله و پيله اند.	+
	در شهر کرمان باید خیلی هوشیار بود تا احتمالاً کسی نسبت به حقوق شما تجاوز نکند.	-
	احساس می کنم در شرایط کنونی باید بیشتر به فکر حل مشکلات خودم باشم، به من ارتباطی ندارد که نگران دیگران باشم.	-
	وفاداری به مملکت و جامعه برای انسان دست و پاگیر است و من این قید و بند را دوست ندارم.	-
	در شهر کرمان، فروشندگان هنگام فروش اجناس خود در صورتی که عیب و نقصی داشته باشد آن را گوشزد می کنند.	+

بررسی وضعیت اخلاق اجتماعی در میان شهروندان کرمان

ابعاد	گویه‌ها	جهت گویه
	اگر شما کیف پولی را که نشانه‌های درون آن باشد گم کنید و شهروندی در کرمان آن را پیدا کند، چقدر احتمال دارد به شما برگرداند؟	
	چقدر احتمال می‌دهید در مکان‌های عمومی مثل سینما و پیاده‌روها، کیف پول شما را بدزدند؟	

عام‌گرایی

مراد از عام‌گرایی، تجرید انسان از ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی و برخورد با وی بر اساس ضوابط و قواعد کلی حاکم بر وضعیت کنش است (چلبی، ۱۳۸۵: ۱۶۷). عام‌گرایی به طور کلی به معنای توجه به ضوابط، مقررات و شرایطی است که تضمین‌کننده منافع و مصالح عمومی است (میرفردی، ۱۳۸۸). برای سنجش عام‌گرایی دو سناریو (در قالب طیف لیکرت) مطرح شد؛ که عبارتند از:

۱. اگر حیثاً یک دفترکار بزنید و بخواهید که افرادی را استخدام کنید تا چه اندازه امکان دارد اول دوستان و آشنایانتان را استخدام کنید بعد غریبه‌ها را؟
۲. اگر حیثاً در اداره ای کار کنید و کار ضروری برای یکی از دوستان شما پیش بیاید تا چه اندازه احتمال دارد کار او را خارج از نوبت راه بیاندازید؟

مدارای اجتماعی

در فرهنگ هریتیج، مدارا به معنی احترام به هویت، عقاید و رفتار دیگران و به رسمیت شناختن حقوق رسمی افراد و گروه‌ها به دلیل داشتن عقاید مخالف ذکر شده است (ویلیام، ۱۹۹۷ به نقل از سراج‌زاده و همکاران، ۱۳۸۲). برای سنجش این متغیر از دو گویه زیر در مقیاس لیکرت استفاده شد.

جدول شماره ۵: شاخص‌های مدارای اجتماعی

گویه‌ها	جهت گویه
مردم جامعه نباید کسانی را که افکارشان کاملاً مخالف با اکثریت مردم جامعه است، تحمل کنند.	-
علاقه‌ای به ارتباط با افرادی که قومیت و مذهب شان با من متفاوت است ندارم.	-

قانون‌گرایی

قانون‌گرایی رفتاری است که از موافقت با قوانین رسمی جامعه منتج می‌شود و فرد قانون‌گرا کسی است که آگاهانه و از روی اختیار، به قوانین رسمی جامعه احترام می‌گذارد و آن را اجرا می‌کند. در تحقیق حاضر، قانون‌گرایی در سه بعد شناختی، احساسی و رفتاری با استفاده از ۱۲ گویه در قالب طیف لیکرت به شرح زیر سنجش شده است.

جدول شماره ۶: ابعاد و شاخص‌های قانون‌گرایی

شاخص‌ها	گویه‌ها	جهت گویه
بعد احساسی	چرا باید از قانون اطاعت کنم؛ درحالی که مجریان قانون خود از آن اطاعت نمی‌کنند؟	-
	درست است که قانون در جامعه مهم است، ولی می‌توان به خاطر خانواده و دوستان نزدیک از آن چشم‌پوشی کرد.	-
	وقتی دیگران قانون را رعایت نمی‌کنند، چرا من آن را رعایت کنم؟	-
	احساس می‌کنم هر وقت قانون را رعایت کرده‌ام، از دیگران عقب مانده‌ام.	-
بعد شناختی	اگر انسان پول و پارتی داشته باشد، می‌تواند قانون را نادیده بگیرد.	-
	در مجموع آدم‌هایی که قانون را رعایت نمی‌کنند، موفق‌ترند.	-
	در جامعه ما قانون از آن جهت وضع شده است که فقط عدّه خاصی نفع ببرند.	-
	رعایت کردن قوانین در اغلب اوقات از کنترل شخص خارج است.	-
بعد رفتاری	قانون فقط در کتاب‌ها نوشته شده است و در عمل، هرکس هر طور بخواهد رفتار خواهد کرد.	-
	باید از قوانین اطاعت کنم، حتی اگر مغایر با چیزی باشد که فکر می‌کنم درست است.	+
	اگر پلیس بودم و دوستان یا نزدیکانم از چراغ قرمز عبور می‌کردند، حتما جریمه شان می‌کردم.	+
	ترجیح می‌دهم حتی الامکان برای پیشبرد کارهای اداری دنبال دوست و آشنا (پارتی) یا راه‌های غیرقانونی نباشم.	+

تعهد اجتماعی

تعهد اجتماعی عبارتست از التزام درونی به ایفای هر چه بهتر نقش اجتماعی. برای سنجش تعهد اجتماعی در دو بعد خاص گرا و عام گرا گویه‌های زیر بصورت طیف لیکرت استفاده شده است.

بررسی وضعیت اخلاق اجتماعی در میان شهروندان کرمان

جدول شماره ۷: ابعاد و شاخصهای تعهد اجتماعی

ابعاد	گویه‌ها	جهت گویه
خاص گرا	در قبال خویشاوندان خود احساس تعهد می‌کنم.	+
	برای کمک به دوستانم هر کاری که از دستم بر بیاید انجام می‌دهم.	+
	من برای کمک به افراد خانواده‌ام، حاضر هر کاری که از دستم بر بیاید انجام دهم.	+
عام گرا	من برای کمک به هموطنانم، حاضر هر کاری که از دستم بر بیاید انجام دهم.	+
	اگر پای یک همشهری در میان باشد، هر کاری که از دستم بر آید انجام می‌دهم.	+

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

الف- ویژگی‌های جمعیت آماری

- تعداد ۱۸۹ نفر از پاسخگویان (۴۹/۲٪) مرد و تعداد ۱۹۵ نفر (۵۰/۸٪) زن هستند.
 - تعداد ۱۲۹ نفر از پاسخگویان (۳۳/۶٪) مجرد، تعداد ۲۵۰ نفر (۶۵/۱٪) متأهل و ۵ نفر (۱/۳٪) سایر (نامزد، مطلقه و متارکه) می‌باشند.
 - کمترین سن ۱۵ و بیشترین آن ۶۴ سال است. میانگین سن ۳۴/۵ سال و میانه‌ی آن ۳۳ سال است.
 - ۲/ درصد بی‌سواد، ۶/۵ درصد تحصیلات ابتدایی، ۱۰/۹ درصد تحصیلات راهنمایی، ۱۰/۲ درصد دبیرستان، ۳۲ درصد پیش دانشگاهی و دیپلم و ۳۸ درصد نیز دارای تحصیلات عالی می‌باشند.
 - ۱۱/۷ درصد دانش آموز، ۱۲/۸ درصد دانشجو، ۳۱/۳ درصد خانه دار، ۹/۱ درصد بازنشسته، ۵/۸ درصد بیکار، ۲۸/۹ درصد شاغل هستند.

ب- ارائه و تحلیل نتایج

در این بخش، نتایج سنجش سطح شاخص‌های اخلاق اجتماعی ارائه و مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

جدول شماره ۸: تفاوت میانگین ابعاد اخلاق اجتماعی بر اساس جنسیت

ابعاد	میانگین	میانگین به تفکیک جنسیت		کمترین میزان پاسخگویی	بیشترین میزان پاسخگویی	سطح معناداری
		مردان	زنان			
عام گرایی	۳/۶۲	۳/۶۴	۳/۶۱	۱	۵	۰/۷۹۱
تعهد اجتماعی	۴/۵۱	۴/۵۱	۴/۵۰	۲	۵	۰/۴۲۸
مدارای اجتماعی	۳/۲۳	۳/۲۲	۳/۲۵	۱	۵	۰/۶۵۲
مسئولیت پذیری اجتماعی	۴/۴۳	۴/۳۸	۴/۴۸	۲	۵	۰/۱۲۰

سطح معناداری	بیشترین میزان پاسخگویی	کمترین میزان پاسخگویی	میانگین به تفکیک جنسیت		میانگین	ابعاد	
			زنان	مردان			
۰/۳۹۰	۵	۲	۳/۸۵	۳/۷۸	۳/۸۲	قانون‌گرایی	
۰/۶۱۷	۵	۲	۴/۰۶	۴/۰۶	۴/۰۷	شاخص کل	
۰/۲۶۹	۵	۲	۴/۵۸	۴/۶۰	۴/۵۹	نوع دوستی عادی	نوع دوستی
۰/۳۳۷	۵	۱	۳/۵۰	۳/۴۴	۳/۴۷	نوع دوستی اضطراری	
۰/۱۹۵	۵	۲	۳/۶۹	۳/۶۴	۳/۶۷	شاخص کل	
۰/۳۷۹	۵	۲	۳/۴۰	۳/۳۶	۳/۳۸	اعتماد تعمیم یافته	
۰/۴۹۸	۵	۱	۳/۶۱	۳/۵۰	۳/۵۵	اعتماد نهادی	
۰/۵۸۳	۵	۲	۳/۹۶	۳/۸۸	۳/۹۲	اعتماد بین شخصی	

عام‌گرایی

بافت گروه (اجتماعی)، یا میزان باز بودن آن، به عام‌گرایی گروه (اجتماع) بستگی دارد. در روابط بین گروهی و بین شخصی با گرایش عام‌گرا، به هویت‌های شخصی و تفاوت‌های فردی بیشتر توجه می‌شود و به طور عمده تکیه بر اصول کلی مشترک است. در مقابل، در روابط بین گروهی و بین شخصی با گرایش خاص‌گرا، هویت‌های جمعی و تفاوت‌های گروهی بیش‌تر مد نظر طرفیناند و به طور عمده تکیه بر تمایزات کلی و جزئی است (چلبی، ۱۳۸۵: ۱۳۵). در مورد میزان عام‌گرایی نتایج نشان می‌دهد که ۳۹/۶ درصد پاسخگویان به میزان زیادی عام‌گرا هستند (مردان ۴۲/۹ درصد و زنان ۳۶/۴ درصد)، ۲۹/۷ درصد تا حدودی، ۱۹ درصد در حد خیلی زیاد، ۸/۳ درصد در حد کم و ۳/۴ درصد نیز در حد خیلی کم عام‌گرایند.

میانگین کل نمره عام‌گرایی پاسخگویان ۳/۶۲ می‌باشد که نشان دهنده گرایش متوسط رو به بالا در عام‌گرایی است. این میانگین در بین آقایان ۳/۶۴ و خانم‌ها ۳/۶۱ می‌باشد. با توجه به سطح معنی‌داری تست لون ($\text{sig} = ۰/۷۹۱$)، می‌توان پذیرفت که تفاوت معناداری بین میزان عام‌گرایی زنان و مردان وجود ندارد. «یافته‌های تجربی نشان می‌دهد که میزان یا میانگین جمع‌گرایی و عام‌گرایی در میان جامعه ایرانی بطور کلی عمدتاً مثبت و رو به بالا بوده است» (حاجیانی، ۱۳۹۳، ۱۷۶). مطابق با نتایج مربوط به جامعه ایرانی، شاخص عام‌گرایی در شهر کرمان نیز در سطح متوسط رو به بالا است. «نفس عام‌گرایی موجب تقلیل احساس ناامنی، عدم

تعیین، و بی‌اعتمادی می‌شود. حال آنکه خاص‌گرایی در ذات خود موجب افزایش سه‌متغیر مذکور می‌شود» (چلبی، ۱۳۸۵: ۱۳۵).

تعهد اجتماعی

تعهد یکی از ارکان اصلی اخلاق در هر جامعه است. میزان احساس تکلیف و تعهد نسبت به قاعده اخلاقی در قبال جمع، تابعی از میزان استحکام اجتماعی جمع است. هر گاه این جمع، درجه‌ای از وحدت و انسجام ایجاد کند، به همان میزان در اعضای خود تولید انرژی عاطفی و احساس تعهد می‌کند.

در مورد میزان تعهد اجتماعی نتایج نشان می‌دهد که ۳۵/۷۰ درصد پاسخگویان در حد زیاد، ۶/۲ درصد در حد متوسط، ۵۷/۸ درصد در حد خیلی زیاد، ۰/۳ درصد در حد کم نمره تعهد اجتماعی کسب نموده‌اند.

میانگین کل نمره تعهد اجتماعی ۴/۵۱ می‌باشد که نشان‌دهنده گرایش بسیار بالا در زمینه تعهد اجتماعی است. این میانگین در بین آقایان ۴/۵۱ و خانم‌ها ۴/۵۰ می‌باشد. با توجه به سطح معنی‌داری تست لون ($\text{sig} = ۰/۴۲۸$)، تفاوت معناداری بین میزان تعهد اجتماعی زنان و مردان وجود ندارد.

با وجود بالا بودن میزان تعهد اجتماعی، بررسی تفکیکی گویه‌های تحقیق، نشان داد که تعهد اجتماعی در جامعه مورد بررسی تعمیم یافته نیست. یعنی افراد اکثراً در روابط خود با عده‌ای معین و محدود، احساس مسئولیت می‌کنند. در شهر کرمان، بیشترین پای‌بندی و تعهد به خانواده (میانگین ۴/۵۰) و کمترین پای‌بندی به جامعه کل (همشهری با میانگین ۳/۹۲) وجود دارد. این مطلب نشان می‌دهد که در شهر کرمان روابط درون‌گروهی عمیق‌تر از روابط برون‌گروهی است. هر چه از سطح خانواده به سطح جامعه پیش می‌رویم میزان تعهد به نقش کاهش پیدا می‌کند. این نتیجه با نتایج مربوط به جامعه ایرانی مطابقت دارد.

هر چقدر «ما» عام یا «اجتماع عام» که مبتنی بر وفاق اجتماعی تعمیم یافته است، ضعیف‌تر گردد و «ما»های کوچکتری مثل خانواده، گروه‌های اولیه دوستی و قومی، قوی‌تر شوند، اخلاق اجتماعی تضعیف می‌شود... هرگاه وفاق اجتماعی عام و تعمیم یافته وجود داشته باشد احتمال انحراف از قواعد اجتماعی کاهش می‌یابد. در چنین نظامی، امکان بروز فساد اخلاقی، سیاسی، اداری و غیره مانند ریاکاری، پارتی‌بازی، قوم و خویش‌بازی، کم‌کاری، رشوه‌خواری و اختلاس کاهش می‌یابد (چلبی، ۱۳۷۵: ۲۱).

مدارای اجتماعی

مدارا نگرشی فعال بر اساس به رسمیت شناختن حقوق و آزادی‌های همگانی بشری است. در مورد میزان مدارای اجتماعی نتایج نشان می‌دهد که مدارای اجتماعی ۲۹/۲ درصد پاسخگویان در حد زیاد (مردان ۲۸/۶ درصد و زنان ۲۹/۷ درصد)، ۳۷/۵ درصد در حد متوسط، ۹/۹ درصد در حد خیلی زیاد، ۲۱/۴ درصد در حد کم و ۲/۱ درصد نیز در حد خیلی کم است. میانگین کل نمره مدارای اجتماعی ۳/۲۳ می‌باشد که نشان دهنده گرایش متوسط رو به پایین در مدارای اجتماعی است. این میانگین در بین آقایان ۳/۲۲ و خانم‌ها ۳/۲۵ می‌باشد. با توجه به سطح معنی‌داری تست لون ($\text{Sig} = 0/652$)، می‌توان گفت تفاوت معناداری بین میزان مدارای اجتماعی زنان و مردان وجود ندارد.

اهمیت سطح متوسط رو به پایین مدارای اجتماعی شهروندان کرمانی از آنجایی ناشی می‌شود که مدارا مهمترین روش برای اداره ی تضادهای برخاسته از تفاوت‌های بین افراد و گروه‌ها است. مدارا یک خصلت اجتماعی و قاعده‌ای سیاسی است که امکان همزیستی صلح آمیز افراد و گروه‌ها را با دیدگاه‌های مختلف فراهم می‌کند.

مسئولیت‌پذیری اجتماعی

نتایج نشان می‌دهد که ۴۳/۵ درصد پاسخگویان در حد زیاد، ۶ درصد در حد متوسط، ۵۰ درصد در حد خیلی زیاد، ۰/۵ درصد نیز در حد کم مسئولیت‌پذیری اجتماعی دارند. میانگین کل نمره مسئولیت‌پذیری اجتماعی ۴/۴۳ می‌باشد که نشان‌دهنده گرایش بالا در مسئولیت‌پذیری اجتماعی است. هر چند بر اساس نظریه نقش اجتماعی، اثر نقش‌های جنسیتی بر تفاوت مسئولیت‌پذیری زنان و مردان مطرح است، ولیکن در این تحقیق، با توجه به سطح معنی‌داری تست لون ($\text{Sig} = 0/120$)، بر خلاف پژوهش راندولف و همکاران (۲۰۰۸)، تفاوت معناداری بین میزان مسئولیت‌پذیری اجتماعی زنان و مردان مشاهده نشد.

قانون‌گرایی

نتایج نشان می‌دهد که ۵۶ درصد پاسخگویان در حد زیاد، ۲۹/۷ درصد در حد متوسط، ۱۳/۳ درصد در حد خیلی زیاد و ۱ درصد در حد کم نمره شاخص قانون‌گرایی را کسب نموده‌اند. میانگین کل نمره قانون‌گرایی پاسخگویان ۳/۸۲ می‌باشد که نشان‌دهنده سطح متوسط قانون‌گرایی است. با توجه به سطح معنی‌داری تست لون ($\text{Sig} = 0/390$)، تفاوت معناداری بین میزان قانون‌گرایی زنان و مردان وجود ندارد. در تحقیقات پیشین بیان شده که مردم ایران تمایل چندانی به

قانون‌گرایی ندارند (رضایی، ۱۳۸۴: ۴۷). در جامعه مورد مطالعه، میزان قانون‌گرایی شهروندان کرمانی در سطح متوسط و البته دچار کاهش نسبی شده است.

نوع دوستی

نتایج نشان می‌دهد که ۵۴/۴ درصد در حد زیاد، ۱۹ درصد در حد متوسط، ۲۶/۳ درصد در حد خیلی زیاد، ۰/۳ درصد در حد کم نمره نوع دوستی کسب نموده‌اند. میانگین کل نمره نوع دوستی ۴/۰۷ می‌باشد که نشان دهنده گرایش بالا به نوع دوستی است. این میانگین در بین آقایان و خانم‌ها تقریباً یکسان است. نتایج تحقیقات گذشته نیز مؤید همین نتیجه در جامعه ایرانی است. «شواهد موجود نشان می‌دهد که میزان نوع دوستی و همیاری در جامعه ایرانی بالاست» (حاجیانی، ۱۳۹۳، ۱۷۷). بر این اساس وضعیت دگردوستی در شهر کرمان امیدوارکننده و قوی می‌باشد. اهمیت این موضوع در این است که به اعتقاد برخی محققان، نوع دوستی در جوامع معاصر در حال کاهش است و به ویژه در محیط‌های شهری، یکی از مسائل مهم اجتماعی به شمار می‌آید.

نوع دوستی عادی

نتایج نشان می‌دهد که ۳۱ درصد پاسخگویان در حد زیاد، ۴/۴ درصد در حد متوسط، ۶۴/۳ درصد در حد خیلی زیاد و ۰/۳ درصد نیز در حد کم نمره نوع دوستی عادی کسب نموده‌اند. میانگین کل نمره نوع دوستی عادی ۴/۵۹ می‌باشد که نشان دهنده حد بسیار بالای نوع دوستی عادی است. یعنی شهروندان کرمانی از نظر نوع دوستی عادی (کمک‌رسانی‌هایی که مستلزم خطرپذیری نیست) در سطح بسیار بالایی قرار دارند. با توجه به سطح معنی‌داری تست لون ($\text{sig} = 0/269$)، جنسیت تاثیر معناداری بر نوع دوستی عادی ندارد.

نوع دوستی اضطراری

براساس نتایج تحقیق، ۳۳/۹ درصد پاسخگویان در حد زیاد، ۳۷/۵ درصد در حد متوسط، ۱۴/۸ درصد در حد خیلی زیاد، ۱۱/۵ درصد در حد کم و ۲/۳ درصد در حد خیلی کم نمره نوع دوستی اضطراری کسب نموده‌اند. میانگین کل نمره نوع دوستی اضطراری ۳/۴۷ می‌باشد که نشان دهنده حد متوسط نوع دوستی اضطراری است. همچنین سطح معنی‌داری تست لون ($\text{sig} = 0/337$)، بیانگر آن است که جنسیت تاثیر معناداری بر نوع دوستی اضطراری ندارد.

بنابراین نوع دوستی اضطرابی (کمک‌رسانی‌هایی که مستلزم خطرپذیری است) در مقایسه با نوع دوستی عادی در سطح پایین‌تری قرار دارد. به نظر می‌رسد که این امر در وضعیت مخاطره آمیز قابل توجیه باشد.

اعتماد اجتماعی

در مورد میزان اعتماد اجتماعی که به تعبیر فوکویاما از لوازم توسعه محسوب می‌شود، نتایج نشان می‌دهد که ۶۴/۳ درصد پاسخگویان در حد زیاد، ۳۲/۶ درصد در حد متوسط، ۱/۸۰ درصد در حد خیلی زیاد و ۱/۳۰ درصد در حد کم اعتماد اجتماعی دارند. میانگین کل نمره اعتماد اجتماعی ۳/۶۷ می‌باشد که نشان دهنده حد متوسط و البته در حال فرسایش اعتماد اجتماعی است. با توجه به سطح معنی‌داری تست لون ($\text{Sig} = 0/195$)، می‌توان پذیرفت که جنسیت تاثیر معناداری بر اعتماد اجتماعی ندارد. این نتیجه از یافته‌های نوریس و اینگلهارت (۱۳۹۵: ۲۱۲) حمایت می‌کند.

در مجموع وضعیت کلی اعتماد اجتماعی در شهر کرمان، کاهش نسبی داشته و در سطح متوسط می‌باشد. در همین راستا، «نتایج بسیاری از مطالعات اخیر در سطح کشور، حاکی از کاهش سطح نسبی متغیر اعتماد اجتماعی در نزد اقشار مختلف و سوگیری عاطفی و خاص‌گرا در روابط کنشگران در تمام سطوح دارد» (چلبی: ۱۳۷۵، ۷۷). بررسی تفکیکی ابعاد اعتماد اجتماعی، نشانگر پایین بودن سطح اعتماد نهادی و تعمیم‌یافته نسبت به اعتماد بین شخصی است. در میان شاخص‌های اعتماد نهادی، اعتماد به بعضی از اقشار مثل معلمان و پزشکان در سطح بالاتری قرار دارد.

اعتماد تعمیم‌یافته

نتایج نشان می‌دهد که ۴۰/۹ درصد پاسخگویان در حد زیاد، ۵۴/۲ درصد در حد متوسط، ۰/۸ درصد در حد خیلی زیاد، ۴/۲۰ درصد در حد کم نمره اعتماد تعمیم‌یافته کسب نموده‌اند. میانگین کل نمره اعتماد تعمیم‌یافته ۳/۳۸ می‌باشد که نشان دهنده حد متوسط اعتماد تعمیم‌یافته است. سطح معنی‌داری تست لون ($\text{Sig} = 0/379$) نیز حکایت از آن دارد که جنسیت تاثیر معناداری بر اعتماد تعمیم‌یافته ندارد.

در مقایسه با انواع اعتماد اجتماعی، سطح اعتماد تعمیم‌یافته در جامعه مورد مطالعه پایین‌تر است. این موضوع از آن جهت اهمیت دارد که «صفت عام و تعمیم‌یافته می‌تواند تاثیر

بالقوه بسیاری بر تقلیل شکاف بین اخلاق نظری و اخلاق عملی داشته باشد» (چلبی، ۱۳۸۵: ۱۵۹) و مدیریت تضادهای ارزشی را تسهیل نماید.

اعتماد نهادی

بر اساس نتایج، ۵۱ درصد پاسخگویان در حد زیاد، ۳۷ درصد در حد متوسط، ۵/۷ درصد در حد خیلی زیاد، ۶ درصد در حد کم و ۰/۳ درصد نیز در حد خیلی کم نمره اعتماد نهادی کسب نموده اند. میانگین کل نمره اعتماد نهادی ۳/۵۵ می باشد که نشان دهنده حد متوسط اعتماد نهادی است. با توجه به سطح معنی داری تست لون ($\text{Sig} = ۰/۴۹۸$)، می توان گفت که جنسیت تاثیر معناداری بر اعتماد نهادی ندارد.

نتایج بررسی تفکیکی میانگین گویه های اعتماد نهادی نشان داد که مردم به شهرداری (۲/۷۴) و نمایندگان مجلس (۲/۹۸) کمتر اعتماد دارند. اعتماد به نیروی انتظامی (۳/۱۳) و قضات (۳/۱۴) در حد متوسط است و اعتماد به معلمان (۳/۵۷) و پزشکان (۳/۳۸) بالاتر از بقیه اقشار است.

اعتماد بین شخصی

نتایج نشان می دهد که ۵۳/۹ درصد پاسخگویان در حد زیاد، ۲۳/۲ درصد در حد متوسط، ۲۰/۶ درصد در حد خیلی زیاد، ۲/۳ درصد در حد کم نمره اعتماد بین شخصی کسب نموده اند. میانگین کل نمره اعتماد بین شخصی ۳/۹۲ می باشد که نشان دهنده حد متوسط رو به بالای اعتماد بین شخصی است. با توجه به سطح معنی داری تست لون ($\text{Sig} = ۰/۵۸۳$)، می توان پذیرفت که جنسیت تاثیر معناداری بر اعتماد بین شخصی ندارد. بنابراین در جامعه مورد مطالعه، اعتماد بین شخصی که شعاع آن به روابط خانوادگی، خویشاوندی و همسایگی محدود می شود، در وضعیت مناسب تری قرار دارد. در تحقیقات پیشین نیز نتایج مشابهی درباره وضعیت ابعاد اعتماد اجتماعی در سطح جامعه ایرانی بدست آمده است.

نتیجه گیری

امروزه اخلاق به امری نهادی و ساختاری بدل شده و این ساختارها و مکانیسم های اجتماعی اند که وظیفه هدایت اخلاقی جامعه را بر عهده گرفته اند. در جوامعی که سازوکارهای اجتماعی از عمل اخلاقی فرد حمایت نمی کنند و از طرفی قادر به مجازات شکنندگان حریم اخلاقی جامعه نیستند، اخلاق اجتماعی و فضیلت های جمعی متزلزل خواهند شد.

در مجموع، نتیجه تحقیق حاکی از آن است که در میان شهروندان کرمان، از مجموع نمره ۵، سه شاخص؛ تعهد اجتماعی (۴/۵۱)، مسئولیت‌پذیری اجتماعی (۴/۴۳) و نوع دوستی (۴/۰۷) در سطح بالایی قرار دارند. سایر شاخص‌ها؛ میزان قانون‌گرایی (۳/۸۲)، اعتماد اجتماعی (۳/۶۷)، عام‌گرایی (۳/۶۲) و مدارای اجتماعی (۳/۲۳) کرمانی‌ها در سطح متوسط می‌باشند. در هیچ‌کدام از شاخص‌های فوق، تفاوت معناداری بین زنان و مردان وجود ندارد.

نتایج این پژوهش با نتایج تحقیقات پیشین همخوانی دارد. با وجود بالا بودن میزان تعهد اجتماعی، تحلیل نتایج نشان داد که تعهد اجتماعی در جامعه مورد بررسی تعمیم یافته نیست. به عبارت دیگر، در شهر کرمان روابط درون‌گروهی عمیق‌تر از روابط برون‌گروهی است. همچنین، علی‌رغم بالا بودن سطح نوع دوستی، نتایج نشان داد که نوع دوستی اضطراری (۳/۴۷) در مقایسه با نوع دوستی عادی (۴/۵۹) در سطح پایین‌تری قرار دارد. به نظر می‌رسد که این امر در وضعیت مخاطره‌آمیز قابل توجیه باشد.

در تحقیقات پیشین بیان شده که مردم ایران تمایل چندانی به قانون‌گرایی ندارند؛ در جامعه مورد مطالعه، میزان قانون‌گرایی در سطح متوسط (رو به بالا) می‌باشد. بدین معنا که اکثر شهروندان کرمانی تمایل به رعایت قانون و قانون‌گرایی دارند.

سطح شاخص مدارای اجتماعی شهروندان کرمانی پایین‌تر از سایر شاخص‌ها می‌باشد. با توجه به تنوع فرهنگی (قومی و مذهبی) در استان و شهر کرمان، تقویت و ارتقاء سطح مدارای اجتماعی برای مدیریت تضادهای فرهنگی ضروری به نظر می‌رسد.

سطح اعتماد اجتماعی و عام‌گرایی، در شهر کرمان دچار کاهش نسبی شده و در سطح متوسط می‌باشد. بررسی تفکیکی ابعاد اعتماد اجتماعی، نشانگر پایین بودن سطح اعتماد نهادی و تعمیم یافته نسبت به اعتماد بین‌شخصی است به عبارت دیگر، اعتماد بین‌شخصی که شعاع آن به رابطه خانوادگی، خویشاوندی و همسایگی محدود می‌شود، در وضعیت مناسب‌تری قرار دارد. این نتیجه با نتایج بسیاری از مطالعات اخیر در سطح کشور مطابقت دارد.

اعتماد اجتماعی بعنوان یکی از مهمترین شاخص‌های اخلاق اجتماعی نقش تعیین‌کننده در کاهش آسیب‌های اجتماعی جامعه دارد و هزینه‌های کنترل و نظارت اجتماعی را کاهش می‌دهد. لذا با توجه به اهمیت و ضرورت اعتماد در جامعه بایستی به دنبال راه‌هایی بود که موجبات افزایش آن فراهم آید. یکی از متغیرهای تأثیرگذار بر اعتماد اجتماعی، رضایت از زندگی است. به زعم پاتنام در بین کسانی که از زندگی خود ابراز نارضایتی می‌کنند بی‌اعتمادی رایج‌تر است، برای همین مسئولان باید با ایجاد فرصت‌های شغلی و توزیع برابر امکانات، به فکر کاهش فقر، بیکاری، تبعیض و محرومیت اجتماعی باشند و ضمن آسیب

شناسی دلایل افول نسبی سطح اکثر شاخص‌های اخلاق اجتماعی، تمهیدات لازم را برای بهبود وضعیت اخلاق اجتماعی بعمل آورند.

منابع

- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۰)؛ *جامعه‌شناسی توسعه*. تهران: کلمه.
- ایسپا (۱۳۸۴): *فرهنگ سیاسی ایرانیان*، نظرسنجی مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (جهاد دانشگاهی).
- ایمان، محمدتقی و وجیهه جلاتیان بخشنده (۱۳۸۹)؛ *بررسی و تبیین رابطه بین مسئولیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی در بین جوانان شهر شیراز*، جامعه‌شناسی کاربردی، سال ۲۱، شماره پیاپی ۳۷، شماره اول: ۱۹-۴۲.
- پیران، پرویز (۱۳۹۵): *سربریدن اخلاق*، روزنامه اعتماد، شماره ۳۵۹۹، یکشنبه ۲۴ مرداد ۱۳۹۵، ص ۷.
- تاجیک، محمد رضا (۱۳۹۸): *گزارش گفتگو با اعتماد آنلاین*، یکشنبه ۹۸/۱/۱۸.
- چلبی، مسعود (۱۳۷۵)؛ *جامعه‌شناسی نظم*، تهران: نشر نی.
- چلبی، مسعود (۱۳۸۵)؛ *تحلیل اجتماعی در فضای کنش*، تهران: نشر نی.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۹۳)؛ *جامعه‌شناسی اخلاق*، انتشارات جامعه‌شناسان.
- داوری اردکانی، رضا (۱۳۹۵): *گزارش سخنرانی در دومین نشست از سلسله نشست های اخلاق تعلیم و تربیت در دانشگاه یزد*، سایت دین آنلاین، پایگاه تحلیلی خبری دین پژوهی، دوشنبه ۳ آبان ۱۳۹۵.
- رجب زاده، احمد (۱۳۷۶): *ارزش‌ها و ضعف وجدان کاری در ایران*، نامه پژوهش، سال دوم، شماره ۵: ۵۴-۷۳.
- رشاد، علی اکبر (۱۳۹۴): *گزارش سخنرانی در پیش همایش ملی فلسفه اخلاق*، پایگاه خبری تحلیلی بهار، ۱۳۹۷/۱/۷.
- رضایی، عبدالعلی (۱۳۷۹): *ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (موج اول)*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دفتر طرح‌های ملی.
- رضایی، محمد (۱۳۸۴)؛ *میزان، نوع و عوامل موثر بر قانون‌گریزی*، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۳: ۶۹-۴۷.
- رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۸) *آنومی یا آشفتگی اجتماعی*، تهران، انتشارات سروش.
- زتومکا، پیوتر (۱۳۸۶). *اعتماد، نظریه جامعه‌شناختی*. ترجمه غلامرضا غفاری. تهران: شیرازه.
- داوودی، محمد (۱۳۸۵). *رویکردها و پرسش‌های بنیادین در تربیت اخلاقی*، فصلنامه علمی پژوهشی انجمن معارف اسلامی ایران، سال دوم، شماره ۲: ۱۷۵-۱۵۳.
- سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی (۱۳۷۳): *نظرسنجی از مردم تهران در مورد ارزش‌های سیاسی-اجتماعی*. تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات.

سراج زاده، سیدحسین؛ شریعتی، سارا؛ صابر، سیروس. (۱۳۸۲)، بررسی رابطه میزان دینداری و انواع آن با مدارای اجتماعی. مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد. زمستان ۱۳۸۲، شماره ۴: ۱۰۹-۱۴۲.

سراج زاده، سیدحسین و رحیمی، فرشید (۱۳۹۴): مطالعه اثر دینداری بر پایبندی اخلاقی در یک جمعیت دانشجویی، فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، سال ۴، شماره ۱۶، پاییز ۹۴: ۴۵-۷۶
سروش، مریم (۱۳۹۱): احساس مسئولیت فردی و اجتماعی، دیگرخواهی و اعتماد اجتماعی: مطالعه نوجوانان شیراز. جامعه شناسی کاربردی، سال بیست و سوم، شماره پیاپی ۴۶، شماره دوم، تابستان ۹۱: ۱۹۳-۲۱۱.

شارع پور، محمود (۱۳۸۵): ابعاد و کارکردهای سرمایه اجتماعی و پیامدهای حاصل از فرسایش آن، بررسی مسائل اجتماعی ایران، تهران، انتشارات دانشگاه پیام نور.

صداقت، کامران و دیگران (۱۳۸۴)، بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر قانونگریزی و قانونگرایی شهروندان تبریزی، پایان نامه دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه اصفهان.

طرزری، تقی و یوسف بیگی، محمد حسین (۱۳۹۴): بررسی شاخص موفقیت لگاتوم در سال ۲۰۱۴ و مقایسه وضعیت ایران با کشورهای منطقه، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، دفتر مطالعات رفاه اجتماعی.
عبدالکریمی، بیژن (۱۳۹۴): تاملی فلسفی و متافیزیکی پیرامون نسبت اخلاق و سیاست، روزنامه ایران، شماره ۶۰۸۵، ۲ آذر ۱۳۹۴، ص ۱۵.

گودرزی، محسن (۱۳۸۲): ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (موج دوم)، تهران. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دفتر طرح‌های ملی.

لیتل، دانیل (۱۳۸۱): تبیین در علوم اجتماعی، ترجمه عبدالکریم سروش، تهران، موسسه فرهنگی صراط، چاپ اول.

محسنی تبریزی، علیرضا؛ معیدفر، سعید و گلابی، فاطمه (۱۳۹۰): بررسی اعتماد اجتماعی با نگاهی نسلی به جامعه، مجله جامعه‌شناسی کاربردی، شماره ۴۱: ۴۱-۷۰.

محسنی، منوچهر (۱۳۷۹)، بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی فرهنگی در ایران، تهران: دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی کشور.

محسنی، نیکچهره (۱۳۷۱): ارزش‌های اخلاقی در نظریه‌های مختلف روانشناسی، نشریه علوم تربیتی، ۱۵ (۴)، ۱-۳۰.

مهدوی، اسماعیل، میرصلاح‌الدین عنایتی و عبدالکاظم نیسی (۱۳۸۷): بررسی اثربخشی آموزش مسئولیت‌پذیری بر عزت نفس دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه، فصلنامه یافته‌های نو در روان‌شناسی:

شماره ۹، سال ۱۳۸۷، دوره ۳: ۱۱۵-۱۲۹

- مهدوی، محمد صادق؛ اسمی جوشقانی، زهرا (۱۳۹۲): نگاهی جامعه‌شناختی به عوامل اجتماعی موثر بر اخلاق شهروندی جوانان کاشان، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، پاییز ۱۳۹۲، دوره ۳، شماره ۸: ۱-۳۰.
- میرفردی، اصغر. (۱۳۸۸)، عام‌گرایی و زمینه‌های تاثیرگذار بر آن در مناطق در حال توسعه: مطالعه مورد شهر یاسوج. پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی: ۱۱۳-۱۴۰.
- نوریس، پیپا و اینگلهارت، رونالد (۱۳۹۵)؛ جهانی شدن و تنوع فرهنگی، مترجمان عبدالله فاضلی و ساجده علامه، تهران. کویر. چاپ اول.
- Baker, W. E. (2005). *America's Crisis of Values: Reality and Perception*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Berkowitz, L. (1972) *Social Norms, Feeling and Other Factors Affecting Helping and Altruism*. In L. Berkowitz (dir.) *Advances in experimental social psychology* (vol 6) New York. Academic press.
- Calhoun, C. (1991). "Morality, Identity, and Historical Explanation: Charles Taylor on the Sources of the Self", *Sociological Theory* 9: 232-263.
- Inglehart, R. and W. E. Baker. (2000). "Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values", *American Sociological Review*, 65: 19-51.
- Lamont, M., J. Schmalzbauer, M. Waller, and D. Weber (1996). "Cultural and Moral Boundaries in the United States: Structural Position, Geographic Location, and Lifestyle Explanations. *Poetics* 24: 31-56.
- Lederman, Daniel. Louisa, Norman and Maria, Menendez Ana, (1999). "Violent Crime: Does Social Capital Matter": 1-43, <http://www.rosenet.com>.
- Maliki, A. E., E. S. Asain & J. Kebbi (2010), "Background variables, social responsibility and academic achievement among secondary school students in Bayelsa state of Nigeria", *Study home comm Sci*, 4(1): 27-32.
- Myers, D. G. (1990) *Social psychology*, New York, McGraw-Hill Publishing company.
- Piliavin, J. A. and H. W. Charng (1990). "Altruism: A Review of Recent Theory and Research", *Annual Review of Sociology* 16: 27-65.
- Rawls, A. W (1987). "The Interaction Order Sui Generis: Goffman's Contribution to Social Theory", *Sociological Theory* 5: 136-149.
- Simons, R. G. (1991) *Altruism and Sociology*, *The sociological Quarterly*, 32,; 1-22.
- Simpson, B. and R. Willer (2008). "Altruism and Indirect Reciprocity: The Interaction of Person and Situation in Prosocial Behavior", *Social Psychology Quarterly* 71 (1): 37-52.
- Stets, J. E. and M. J. Carter (2006). *The Moral Identity: A Principle Level Identity, Purpose, Meaning, and Action: Control System Theories in Sociology*, edited by K.

William, M. ed.(1997): *The American Heritage Dictionary of the English language*, New York: The Houghton Mifflin Company.

